

Emblem kao rukopisni element i kao književni žanr na primjeru poezije Frana Gundulića (1587 - 1629)

Tvrtković, Tamara

Source / Izvornik: *Colloquia Maruliana ...*, 2021, 30, 299 - 316

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:440550>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

EMBLEM KAO RUKOPISNI ELEMENT I KAO KNJIŽEVNI ŽANR NA PRIMJERU POEZIJE FRANA GUNDULIĆA (1587 – 1629)¹

Tamara Tvrtković

UDK: 821.163.42-1.09Gundulić,F.
Izvorni znanstveni rad

Tamara Tvrtković
Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb
ttvrtkovic@gmail.com

Zbirka pjesama dubrovačkog pjesnika Frana Gundulića (1587 – 1629) sačuvana je u rukopisu pod naslovom *Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber* i čuva se u Arhivu HAZU u Zagrebu (I a 55). Rukopis na latinskom jeziku datiran je 1607. godine, a osim pjesama Frana Gundulića sadržava i govore tradicionalno pripisane Džonu Rastiću. Unutar te pjesničke zbirke nalazi se i petnaest primjera emblematskog pjesništva, a oni će biti i osnovna tema ovoga rada. No najprije će se ukratko navesti dostupni podaci o njihovom autoru i o rukopisu unutar kojeg se nalaze te reči nešto o žanrovskim odrednicama emblema općenito i o specifičnim karakteristikama i tematici Gundulićevih rukopisnih emblema. Uz transkripciju teksta emblema naznačit će se problem »transkripcije« crteža koji je, kao i tekst, kodikološki element.

Ključne riječi: Frano Gundulić, 17. stoljeće, emblem, marijanska poezija, kodikologija

1. Biografski podaci o Franu Gunduliću

Zasigurno najpoznatiji predstavnik dubrovačke plemićke obitelji Gundulić (*Gondola*) bio je veliki hrvatski pisac Ivan Gundulić (1589 – 1638). U istom

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Hrvatska rukopisna kultura: djela, pisari, zbirke*, IP-2019-04-8566.

razdoblju, s gotovo podudarnim godinama rođenja i smrti, javlja se i njegov daljnji rođak Frano Gundulić (1587 – 1629), relativno nepoznat pjesnik iz 17. stoljeća. On je bio sin diplomata i pravnog pisca Frana Franova Gundulića i Anice Bobaljević. O njegovu se životu kao i o književnom radu vrlo malo zna: bio je aktivnim sudionikom života Dubrovačke Republike, u kojoj je obavljao niže administrativne funkcije, a 1607. u dobi od 20 godina ušao je u Veliko vijeće. S Marijom Marinovom Gundulić imao je četvero djece – dva sina i dvije kćeri. Sačuvana je njegova oporuka, pisana u razdoblju od 1624. do 1625, a objavljena 16. 11. 1629. O tome da je i u svoje vrijeme očito bio nedovoljno poznat, svjedoči činjenica da ga dvojica najpoznatijih dubrovačkih književnih biografa nisu spomenula u svojim djelima: o Franu Gunduliću nema spomena ni u djelu *Bibliotheca Ragusina* Serafina Marije Crijevića, nastalom u razdoblju od 1726. do 1744., niti u djelu *Fasti litterario-Ragusini* Sebastijana Slade (Dolcija) iz 1767. godine. Od književnog je opusa u rukopisu sačuvana zbirka njegovih pjesama na latinskom jeziku iz 1607. godine.²

2. Opis rukopisa

Rukopis pod naslovom *Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber* čuva se u Arhivu HAZU u Zagrebu pod signaturom I a 55.³ Kako je iz naslova vidljivo, riječ je o zbirci koja obuhvaća pjesme Frana Gundulića i govore Junija (Džona) Antunova Rastića. Knjižica (u doslovnom smislu) dimenzija 16 x 11 cm uvezana je u meku kožu, a na hrptu se nalazi naslov zbirke i godina nastanka – 1607. Unutarnja naslovnica sastoji se, čini se, od tiskanog i naknadno ulijepljenog ornamentalnog okvira s likovima Isusa i Djevice Marije u prvom planu i prazninom u sredini u koju je rukom upisan naslov zbirke, mjesto i godina nastanka. Onaj tko je upisivao naslov nije baš vješto rasporedio tekst u prostoru, nego je dijelove naslova, kako se približavao kraju retka, morao zgusnuti. Na prvoj unutarnjoj stranici, odmah ispred naslovne, nalaze se stihovi, a ispod njih ime Mata Marinova Gradića iz 18. stoljeća, vjerojatno vlasnika zbirke.⁴

² Za oskudne podatke o životu F. Gundulića usp. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 5: *Odabrane biografije (E-Pe)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2014, 152; Gorana Stepanić, »Gundulić, Frano«, *Hrvatski biografski leksikon*, LZ Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., internet (pristupljeno 10. siječnja 2021).

³ Za opis rukopisa usp. Gorana Stepanić, *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2005; Valentina Ruščić, *Odabrane pjesme Frana Gundulića iz rukopisa Arhiva HAZU I a 55*, diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2017.

⁴ Mato Marinov Gradić (potpisan u rukopisu na dva načina jedno ispod drugog: *Matteo di Marino Gradi* i *Matteo Marino di Gradi*), 1693 – 1783, bio je u razdoblju od

Rukopis sadržava 170 listova, a folijacija je provedena kroz čitavu zbirku. Prvi, veći dio rukopisa (od folija 6r do 140v) odnosi se na pjesme Frana Gundulića, a drugi, manji dio (od 141r do 170v) na govore Džona Rastića. Nekoliko listova je izrezano (7 u potpunosti i 2 djelomično),⁵ pa nedostaju dijelovi nekih pjesama, a vjerojatno i čitave pjesme. Zbirka sadržava 162 Gundulićeve pjesme sačuvane u cijelosti u više od 3500 stihova i 4 Rastićeva govora. Među pjesničkim oblicima pretežno nabožne tematike najzastupljeniji su epigrami (njih 109), zatim slijede pjesme u različitim metrima i strofama (23),⁶ 15 je primjera emblematskog pjesništva, 11 pjesama u heksametru (koje sâm autor naziva *carmina*) i 4 elegije.⁷ Govori su također nabožne tematike.

Osnovna struktura rukopisa je sljedeća:

I. Pjesme Frana Gundulića (ff. 6r – 140v)⁸

1. ff. 6r – 44v – *carmina*: 10 pjesama u heksametru
2. ff. 46r – 58r – *elegiae*: 3 elegije (u elegijskom distihu)
3. ff. 58v – 61v – polovica f. 58 je odrezana; ff. 59 i 60 u potpunosti nedostaju, f. 61 je čitav (na ff. 58v i 61r nalaze se dijelovi pjesama pisani drugom rukom; f. 61v je prazan)
4. ff. 62r – 76r – *emblemata*: 15 emblema (10 u falečkom jedanaesteru, 5 u elegijskom distihu)
5. ff. 78r – 96v – *odae*: 23 pjesme (u različitim metrima, jedna u heksametru)

1743. do 1782. dvadeset i šest puta biran za dubrovačkog kneza. Usp. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A-L)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2012, 283.

⁵ U potpunosti su isječeni foliji 59 i 60 te foliji od 128-132, dok je foliju 58 odsječena polovica lista, a foliju 127 dvije trećine lista.

⁶ Gundulić pokazuje uistinu zavidno poznavanje antičkih metara. Uz one uobičajene, kao što su heksametar, samostalno ili u kombinaciji s pentametrom u elegijskom distihu, i falečki jedanaesterac, u pjesmama koje, kao i Horacije, naziva odama, nailazimo i na jambe, alkejsku i sapfičku strofu, ali i metre i strofe puno rjeđe i kod antičkih, a pogotovo kod novovjekovnih autora – varijacije asklepijadskih strofa i anakreontike. Gundulić je jedan od rijetkih hrvatskih latinista kod kojeg nailazimo na ovoliku metričku raznolikost, pa je i po tome, kao i po emblematskom pjesništvu, vrijedan pomnijeg istraživanja. U latinističkoj produkciji hrvatskih humanista nailazimo, ipak, na trojicu Gundulićevih sugrađana koji su raznolikom upotrebom metara zasigurno mogli utjecati na njegovu poeziju: Ilija Crijević (1463 – 1520), Damjan Beneša (1476 – 1539) i Didak Pir (1517 – 1599). Usp. Vlado Rezar, »Ode Damjana Beneše: uvodno promišljanje o metričkom ustroju«, *CM XXVII* (2018), 145-156.

⁷ Brojene su samo pjesme koje se u rukopisu nalaze u cijelosti, a slijedena je autorova metričko-formalna podjela. Zbog toga se neki brojevi mogu razlikovati u odnosu na druge radove posvećene ovoj zbirci.

⁸ Za detaljan popis pjesama usp. Gorana Štepanić, n. dj. (3), 256-262.

6. ff. 97r – 101v – prazno
7. ff. 102r – 127r – *epigrammata*: 106 epigrama (većinom u elegijskom distihu)
8. ff. 127v – 132v – f. 127 odrezan djelomično, a ff. 128 – 132 u potpunosti nedostaju
9. ff. 133r – 140v – različite pjesme (*carmen* u heksametru, elegija i 3 epigrama u elegijskom distihu)

II. Govori Džona Rastića (ff. 141r – 170v)

1. *De Beatae Virginis conceptu oratio* (ff. 141r – 147v)
2. *De Purificatione Beatae Mariae Virginis oratio* (ff. 148r – 154v)
3. *De Sancto Spiritu oratio* (ff. 155r – 162v)
4. *De Virginis absumptae gloria oratio* (ff. 163r – 170v)

Dva su problema koja se nameću u vezi s ovim rukopisom: prvi se odnosi na pitanje autorstva govora unutar zbirke koji su tradicijom pripisani Juniju (Džonu) Antunovu Rastiću. Koliko je prema dostupnim podacima poznato, u povijesti Dubrovačke Republike nailazimo na dvojicu pripadnika obitelji Rastić (*Resti*) pod ovim imenom. Prvi Junije (Džono) Antunov Rastić (1672 – 1735) bio je povjesničar, pjesnik i poklisar Dubrovačke Republike, a drugi Rastić istog imena (1755 – 1814) bio je ugledni sudionik političkog života Dubrovačke Republike i pjesnik koji se proslavio satirama, ali i drugim pjesničkim vrstama.⁹ Jasno je da ni jedan ni drugi nisu mogli napisati govore datirane 1607. godine. Tko je onda mogući autor četiriju govora i kako je došlo do pogreške prilikom atribucije govora?

Budući da se u samom rukopisu nalazi elegija i nekoliko epigrama povodom smrti Ivana Marinova Rastića (1527 – 1605), kneza Dubrovačke Republike i nešto starijeg suvremenika, a očito prijatelja Frana Gundulića, moguće je da je on autor govora sakupljenih u zbirci. I navedeni i pretpostavljeni autor pripadnici su iste obitelji Rastić, a i njihova osobna imena na latinskom jeziku su slična: *Iunius* i *Ioannes*. Junije (Džono) Antunov Rastić (*Junius Antunii Restius*) kao autor govora naveden je jedino na hrptu kožnog uveza i na naslovnici, pa se otvara pitanje nije li netko (možda vlasnik zbirke Mato Gradić) naknadno slučajno upisao pogrešnog Rastića kao pisca govora. Također, postoji mogućnost da je autor govora neki treći, nama danas nepoznat Rastić.

Drugi problem vezan uz rukopis I a 55 odnosi se na određivanje pisara rukopisa: radi li se, kako neki smatraju, o autografu Frana Gundulića ili je riječ o kasnijem prijepisu? Najprije je potrebno konstatirati da u tekstu Gunudulićevih

⁹ Za biografije obaju Rastića usp. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 6. Odabrane biografije (Pi-Z)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2016, 144-147; 150-156.

pjesama nailazimo na dva različita rukopisa. Prvi, sitniji, nečitljiviji i na prvi pogled uredniji rukopis prevladava, dok se drugi javlja tek sporadično, na nekoliko mjesta. Prvo mjesto na kojem se uočava tekst pisan drugom rukom jest folij 58. Taj je folij djelomično isječen, tako da se na 58r nalazi završni dio elegije pisan prvom rukom, a na 58v nastavak pjesme s 58r, pisan drugom rukom (početak s 58r nije vidljiv jer je isječen). Foliji 59 i 60 u potpunosti su isječeni, a na 61r drugom rukom ispisana su četiri stiha očito iz pjesme sa 60v. Sljedeće mjesto na kojem nalazimo stihove ispisane drugom rukom je 126r, gdje su upisane dvije riječi (*sanos Apollonios*) unutar epigrama koji je inače pisan prvom rukom i na još nekoliko mjesta ima lakune. Folij 127 ponovno je djelomično isječen, a na 127v vide se dva stiha iz pjesme s isječenog dijela 127r i početak elegije o Magdaleni. Kao što je već rečeno, foliji od 128 do 132 u potpunosti nedostaju, a na sljedećem cjelovitom foliju (133), nakon pjesme *In Bacchantes*, pisane prvom rukom, na 133r dopisano je (odvojeno crtom) nekoliko stihova pisanih drugom rukom. Posljednja veća cjelina u kojoj se nalazi tekst pisan drugom rukom nalazi se na samom kraju dijela posvećenog Gundulićevim stihovima. Tako na 137r započinje pjesma *De beato Ignatio*, pisana prvom rukom i naknadno prekrížena, a zatim od 137v do 140v niz stihova pisanih drugom rukom. U vezi s izmjenama rukopisa čini se da su djelomično ili potpuno isječeni oni foliji koji su također sadržavali pjesme pisane drugom rukom; dijelovi koji su ipak ostali na djelomično isječnim listovima ostavljeni su kako bi se vidjele pjesme s druge strane folija pisane prvom rukom (to se jedino ne odnosi na listove na samom kraju Gundulićevih pjesama). Osim toga, drugi prepisivač ne pazi na margine kao prvi, nego iskorištava stranicu od početka do kraja. Čini se također i da su upute o tome što treba nacrtati u emblemima napisane drugom rukom, a naslov kao i stihovi koji prate crtež pisani su prvom rukom. Rastićevi govori u cijelosti su napisani prvom rukom.

Sljedeće je pitanje je li »vlasnik« prve ruke sâm Frano Gundulić ili netko drugi, odnosno radi li se o autografu ili prijepisu? Na to da se radi o prijepisu mogle bi nas navesti nedosljednosti u pisanju riječi i lakune u nekim stihovima. Da je riječ o prijepisu iz 18. stoljeća, smatra i Vekarić upozoravajući i na pogrešnu atribuciju govora.¹⁰ S druge strane, Stepanić pak zbog svih »nedostataka« rukopisa pretpostavlja da je riječ o autografu, odnosno o primjerku koji je tek trebalo dodatno urediti za objavljivanje.¹¹ Da se radi o autografu, upućuje i pronalazak pisma potpisana od Frana Gundulića (*Francesco Gondola*) koje se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku pod signaturom *DAD Diplomata et acta saec. XVII*, sv. 22. br. 1704/59. Prema nekim karakterističnim zapisivanjima slova i još nekim specifičnostima, čini se da je to pismo na talijanskom jeziku pisano istom rukom kao i većina rukopisa I a 55, što bi navodilo na zaključak da se ipak radi o autografu.

¹⁰ Usp. Nenad Vekarić, n. dj. (2), 152.

¹¹ Usp. Gorana Stepanić, n. dj. (3), 12.

3. Emblemi

a) *Emblemi kao žanr*

Emblem treba definirati i žanrovski: mogli bismo se zapitati je li emblem uopće zaseban žanr ili tek neka od pjesničkih vrsta popraćena slikom.¹² Ipak, radi se o specifičnoj vrsti, koja uz književne karakteristike ima i likovnu dimenziju, pa je i s te strane treba proučiti i analizirati. Emblem se kao žanr može usporediti s nekim drugim formama, npr. anagramom ili rebusom, čiji je glavni predstavnik u hrvatskoj književnosti Pavao Ritter Vitezović (1652 – 1713). Emblem s anagramom dijeli strukturu, a s rebusom sliku/crtež. I emblem i anagram imaju karakterističnu trodijelnu strukturu. Emblem se sastoji od kratkog naslova koji predstavlja motiv (*inscriptio*), slike/crteža (*pictura*) i teksta ispod slike koji je objašnjava (*subscriptio*). Anagram se kao književni oblik sastoji od zadanog pojma (*programma*), njegove premetaljke (*anagramma*) i tumačenja tog pojma (*exegesis*), najčešće u stihovima, u kojima se moraju koristiti riječi iz anagrama. Sličnost ovih dvaju oblika posve je jasna: i jedan i drugi oblik najprije zadaju pojam, zatim ga prikazuju na zagonetan način (kod anagrama premetanjem slova, a kod emblema crtežom), a na kraju ga objašnjavaju, kako bi značenje bilo ispravno shvaćeno. Rebusi su zagonetke koje objašnjavaju pojam slikom/crtežom koji ne smije imati veze sa zadanim pojmom. Vitezović je svoj rebus nazivao *hieroglyphus*, a neke su studije europskih humanista pretpostavljale da su egipatski hijeroglifi zapravo emblemi i interpretirale su ih na taj način. U svakom slučaju, crtežom oblik dobiva na zagonetnosti i mističnosti i navodi čitatelja da dođe do rješenja. U emblemima se slika objašnjava tekstem koji dolazi ispod njega, dakle kao rebus s napisanim rješenjem.

Rodonačelnikom žanra smatra se talijanski humanist Andrea Alciato (1492 – 1550), čije je prvo izdanje djela *Emblemata* tiskano 1531. Utjecaj tog djela bio je golem: do 1620. godine izašlo je u više od 100 izdanja, i to ne samo na latinskom nego i na njemačkom, francuskom, talijanskom i španjolskom jeziku. Premda je emblem u europskim razmjerima bio vrlo popularan u 16. i 17. stoljeću, emblematska poezija Frana Gundulića vjerojatno je najraniji primjer (a i jedini sačuvani) toga žanra na našim prostorima, pogotovo među južnohrvatskim autorima, koji se nisu često upuštali u slične književne eksperimente.

¹² Svakako treba razlikovati emblem kao povijesnu likovno-literarnu vrstu od emblema (ili amblema, kako se negdje navodi) kao stilske figure pod kojom se podrazumijeva »ustaljeni grafički, slikovni ili jezični znak kojim se konvencionalno označava ideja, ideologija, zemlja, nacija...«. Usp. Krešimir Bačić, *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb, 2012, 28-29 (s. v. Emblem). U suvremenim teorijama književnosti emblem je ustaljeni simbol i u tom je kontekstu potrebno sagledavati i čitav žanr.

1704
59

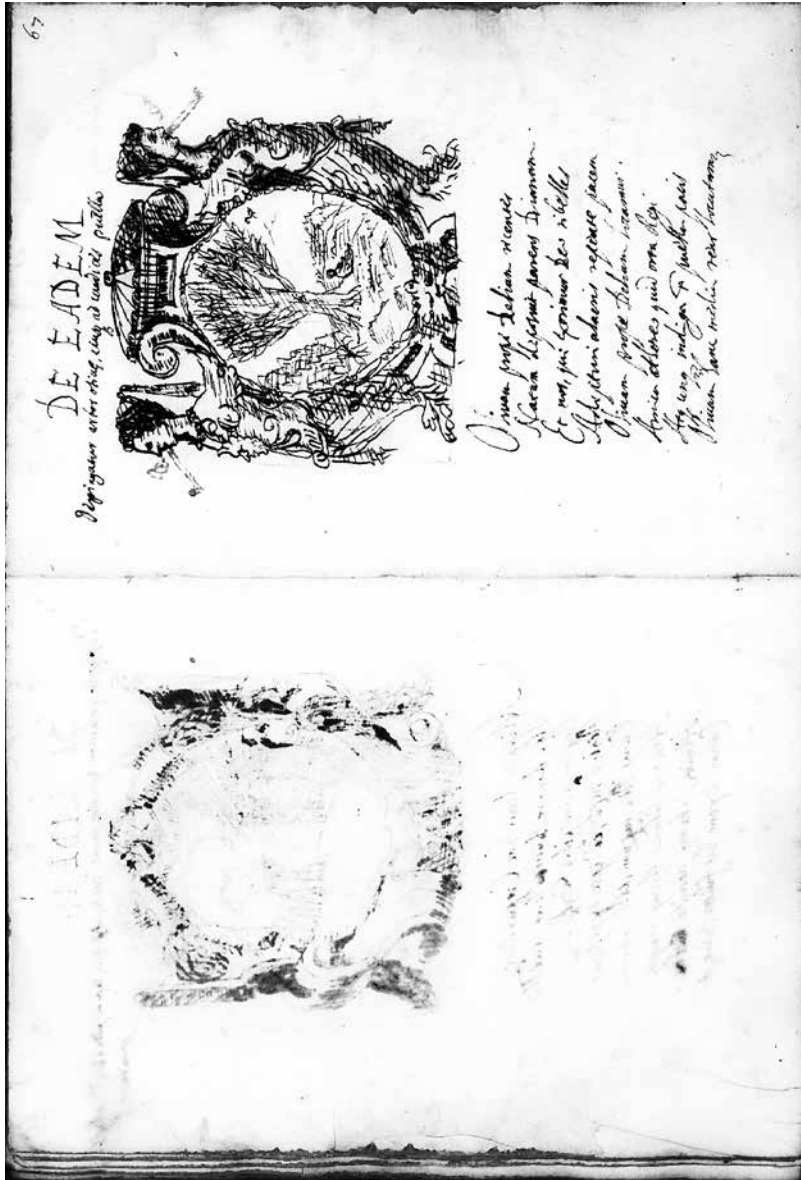
Il^{mo}. et Ca^{mo}. Sig^{no}. Fr^{an}co Col^{li}.

Mardi passato mi fu consegnata una lettera del Sr. W. M. et Ca. alla 2. et
conteneva una lettera al signor un signor Serr^o di S. S. di Dubrovnik, et quando
veniva qui per l'occasione di fare la 25. et il detto Sr. giudicò bene
di mandare, et l'una et l'altra a Roma, siccome feci l'istesso Sr.
al Sr. Pietro Benetti, al Sr. Le W. M. et Ca. in assenza mia
l'individuo riconoscibile; et il ricapito doveva annunciarlo
via di Ancona, et a me dove il ricapito arrivò subito l'istesso
per fare prima di andare vedendo et int. afferrare, et il primo
dijl' assenza di Roma et l'altra potuta per l'occasione di essere il
dijl' del Sr. W. M. et Ca. di amici simili: ricorrendo bene le mani
et pregò il Sr. Serr^o, et le commesse per la felicità, et augumentò la
pochi giorni. Napoli: 18. Gen. 1675
Delle W. M. et Ca. me

Humiliss^{imo}, et devotiss^{imo}. serv.
Francisco Gualtheri

1.º Allegato Cont^{ro}

Slika 1. Pismo s potpisom Frana Gundulića; DAD, Dubrovnik,
Diplomata et acta saec. XVII, sv. 22. br. 1704/59

Slika 2. Primjer emblematkog pjesništva Frana Gundulića: *Francisci Gondolae carminum et Junii Antonii Restii orationum liber*, 1607, Arhiv HAZU, Zagreb, I a 55, ff. 66v-67r

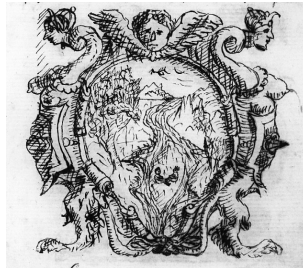
b) *Emblemi Frana Gundulića*

U rukopisu I a 55 na listovima od 62r do 76r nalazi se petnaest emblema: svaki se nalazi na svojem listu (pa su stranice *verso* prazne), što je uvjetovano crtežima u sklopu emblema, zbog kojih tekst na poleđini ne bi bio čitljiv. Prvih deset emblema sastavljeno je u falečkom jedanaestercu, a preostalih pet u elegijskom distihu: svaka pjesma sastoji se od 6 do 8 stihova, a sveukupno je 116 stihova. Formalno-metričku podjelu slijedi i sadržajna: deset pjesama u falečkom jedanaestercu naslovljeno je *De Virgine nascente* (O rođenju Djevice), a pet u elegijskom distihu nosi naslov *De purificatione Beatae Virginis* (O očišćenju Blažene Djevice). U oba je slučaja samo kod početne pjesme zapisan puni naslov, a nakon toga je svaka pjesma naslovljena *De eadem* (O istoj/istome). Svaki od 15 emblema ima uobičajenu trodijelnu strukturu: *inscriptio*, *pictura* i *subscriptio*, u ovom slučaju u stihovima. Posebno je zanimljivo da svaki emblem (osim onoga na f. 72r) između naslova i crteža ima i uputu što treba nacrtati. Ta je uputa pisana vjerojatno drugačijom rukom od ostatka teksta i u konjunktivu je, očito jusivnom, što upućuje na to da je pisana prije nego što je umetnut odgovarajući crtež (npr. *Depingatur flumen et mulier quae in eo nudum puerum mergit*, f. 64r). Svaki crtež nalazi se u upečatljivom i bogato ukrašenom »okviru-vinjetu«. Usto, 13. i 14. pjesma uz naslov *De eadem* (sc. *De purificatione Beatae Virginis*) imaju na početku i citat iz Biblije. Obje pjesme uzimaju citat iz Novog zavjeta iz odlomka u kojem se Šimun obraća Djevici Mariji govoreći o Isusu: *Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur: et tuam ipsius animam pertransibit gladius ut revelentur ex multis cordibus cogitationes*. (Lk 2, 34–35). Drugi je citat uzet za moto 13. pjesme i prenesen doslovno, a u prvom citatu, osim što su akuzativi preneseni kao ablativi, umjesto sintagme *in ruinam* autor stavlja *in vita*. Neobično je to što se, premda konjunktiv navodi na zaključak da je uputa pisana prije samog crteža, ipak u nekoliko slučajeva čini da je ona napisana naknadno jer ili kao da zaobilazi crtež (f. 64r), ili je tekst jako naguran (f. 75r), ili zbog nedostatka prostora nije zapisan kontinuirano, nego je nastavljen u drugom retku, ali ne od njegova početka nego tek od polovice (ff. 66r i 74r). Moguće objašnjenje za tu nelogičnost jest da je najprije nacrtan okvir crteža, zatim da je napisana uputa, i tek onda da je unutar okvira umetnut crtež.¹³ Usto jedan emblem, kako je već spomenuto, nema uputu (f. 72r), a u jednom očito nedostaje jedna riječ (ili više njih), jer je u tekstu upute ostavljena praznina (f. 69r).

¹³ Stepanić pretpostavlja da je »autor zadao temu slike, napisao naslov i tekst pjesme u donjoj trećini lista, a zatim dao poluprazan papir crtaču, koji je nacrtao zadani prizor u vrlo razrađenom baroknom okviru, redovito bolje nacrtanom od njegova sadržaja«. Usp. Gorana Stepanić, n. dj. (3), 11.

c) *Transkripcija emblema iz rukopisa I a 55*¹⁴/62r/ **DE VIRGINE NASCENTE**

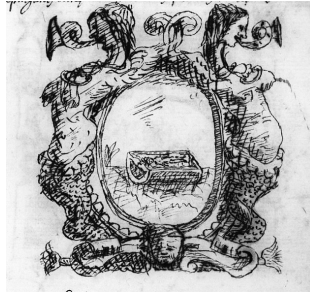
Depingatur flumen medio divisus, et supra illud †aer...† duo pueri.

Mersis in Tiberim Iliæ gemellis
 Novam nimpha videns perire Romam
 Cunas non tumulum statim paravit
 Partes in geminas secuta limphas.
 Vitæ huius sale cernis hospitantem
 Quo nos obruimur statim sub ortum!
 Hoc ille hospitium charis paravit,
 Novi haud spem decuit perire mundi.

5

¹⁴ S obzirom da postoji mogućnost da se radi o autografu, prilikom transkripcije odlučeno je što vjernije slijediti izvornik. Ipak, napravljene su neke manje intervencije: *e caudata* (u rukopisu nedosljedno provedena) zamijenjena je odgovarajućim diftongom, sve su kratice razriješene bez posebnog obilježavanja, a interpunkcija kao i pisanje velikih početnih slova prilagođeni su pravilima na koja smo danas navikli. Premda se, kada je riječ o emblemima, radi o neveliku tekstu, rukopis je prilično nečitak, na mjestima i ispravljan, a transkripciju dodatno otežava i često nerazumljiv sadržaj. Pokušaji razrješavanja nekoliko osobito nečitljivih mjesta obilježeni su okruglim zagradama, a uglate zagrade označavaju tekst koji je umetnut pogreškom pisara. Unutar križića smješten je tekst koji je ostao nerazriješen. Za pomoć prilikom transkripcije posebno zahvaljujem kolegama Ireni Bratičević, Vladi Rezaru i Milanu Vrbanusu. Uz transkripciju teksta preneseni su i faksimili crteža kao neizostavni dio emblema: na nekima od njih mogu se primijetiti i naknadni dodaci, ponekad i lascivni (ff. 62, 63, 67 i 71), koji su možda djelo Mata Gradića ili nekoga drugog kasnijeg vlasnika zbirke.

/63r/ **DE EADEM***Depingantur cunae aureae, ac intus puerulus sed lepidus*

Sunt cunae Idalio aureae puello,
 Aureo aurea quas parens paravit,
 Totum indiceret aureum puellum:
 Te, Virgo, aureus auream puellam
 Vidit coeli Amor »Aureasque,« dixit,
 »Cunas sume mei, puella, cordis.«

5

/64r/ **DE EADEM***Depingatur flumen et mulier quae in eo nudum puerum mergit*

Duratum gelu dia Latina Virtus
 Natum ad flumina deferebat ortum:
 Haec cunabula erant puellulorum
 Qui post terror erant heris futuri.
 O quo membra gelu limphisque Virgo
 Durabit tibi mater: has Havernus
 Vires sentiet et pavebit idem.

5

/65r/ **DE EADEM**

Depingantur cunae, sed suo loco deturbatae, et circa eas serpens indignatus

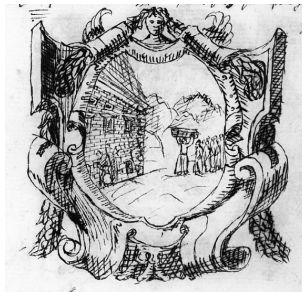

Colubro puerum impetente quondam
 Inversum, memorant, repente cunas
 Sibi depositum abdidisse pignus
 Et lusisse ferae nova arte fauces.
 Non divina tuae puella cunae
 Pugnant fraude tibi dolisque vafrae
 Nec fallunt, validae fugant colubrum
 Cunis clavigeri o valentiores!

5

/66r/ **DE EADEM**

Depingatur palatium ex utraque parte, et aliquis qui capite ferat cunam aliis comitantibus

Miraris decus hoc crepundiorum,
 Haec donare ducis solent puellis
 Regum principibusque Galliarum.
 Reginae superum et ipse expedit
 Cunas rex superum, poli laborem,
 Honorem Libani decusque Himetti,
 Himetti Libanique nempe (caeli):
 Cunas dixeris has fuisse Divae.

5

/67r/ **DE EADEM**

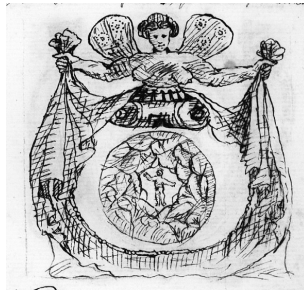
Depingatur arbor olivae, eiusque ad radices puella

Olivam prope Deliam recenter
 Natam deposuit parens Dianam:
 Et nos qui exorimur Deo ribelles
 Adepturi alacris repente pacem
 Olivam prope Deliam locamur. 5
 Amico (at hereo)¹⁵ quid orta regi
 Atque unquam indiga non puella pacis
 Olivam hanc medio rear locatam.

/68r/ **DE EADEM**

Depingatur Chaos, et in medio puerulus, qui illud incipiat adornare

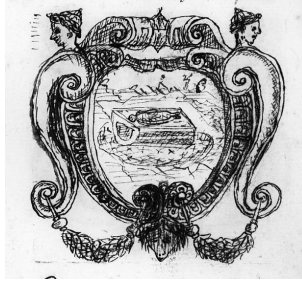

Patrem informe Chaos fuisse amoris
 Ferunt atque Chaos fuisse cunas,
 Quas post ipse nitens venustulusque
 Efficit similes sui venustas.
 An mundus tulit hoc venustiozem? 5
 An cunas dedit invenustiores?
 Formam restituit sed ipso mundo
 Et secum decor est sanatus orbis.

¹⁵ Oblik *at hereo* stoji umjesto oblika *adhaereo*, ali u tom slučaju stih metrički nije točan: slog *her/haer* bi trebao biti kratak, ali je zbog diftonga dug.

/69r/ **DE EADEM**

Depingantur cunae circumdatae cum uno puerulo

Cunis ne impositus puer tenella
 Afflictaret humi cadendo membra
 Cunae cingere culcitris sagaces
 Sacrant mollibus undequaque Traces.
 Non opus tibi culcitris, puella,
 Quam stricte sibi numen obligavit:
 Cunis namque cadet, puella, numquam.

5

/70r/ **DE EADEM**

Depingatur mulier quae vasto incendio puerum exurit

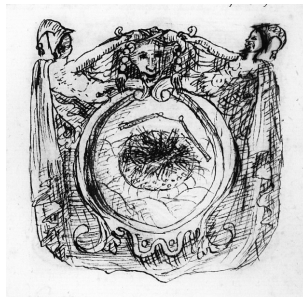

Viden queis puerum Ceres reponit
 In cunis? Avet haud necare natum,
 Immortalem avet et creare flammis:
 Et Phoenicis erunt, reor, camini.
 Quæris, qui fuerint rogi creantes,
 Qui fecere puellulam perenem?
 Caeli occurret amor: puella flammis
 Primaevæ necis his manus fefellit.

5

/71r/ **DE EADEM***Depingatur infans in cunis, ac flamma ad eius caput*

Quae supra caput assidere quondam
 Tulli flammula visa dormientis
 Non primas pueri comas perussit:
 Cum sopore abiit repente flamma,
 Magnum, ut dicitur, ominata regnum. 5
 Flammae, Luna, comae pedumque, Phoebe
 Et fratris nitor ambientis artus,
 Quae tandem tibi regna nunciabunt?

/72r/ **DE PURIFICATIONE BEATAE VIRGINIS**

Aequa lege terit quotquot fovet area fruges
 Quaeve carent gluma, quas et arista tegit.
 Sed frustra tritura polit quae nempe cadentes
 Sponte sua insolitis se poliere modis.
 Hic Mariam, ut reliquas, praecepta piacula lustrant 5
 Impuræ a partu quae rediere suo.
 Sed tamen haec frustra nitidissima Virgo piatur,
 Quam quondam insolito more piavit amor.

/73r/ **DE EADEM**

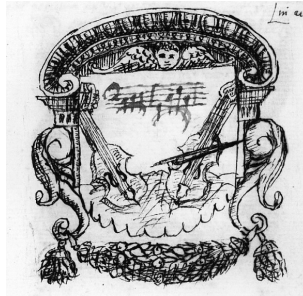
Depingatur sol qui ex opposito lunam illuminet

E Solis regione manens ubi Cynthia magnum
 Fraternal explevit luce beata globum,
 Illico contracto decrescere cernitur orbe
 Dum tandem in nihilum des[s]inat interiens.
 E regione Dei Simeon sic lumina cernens 5
 Ut sua complevit nota [*pro* vota] cupita senex,
 Decrescit properatque mori: non cernis ut orat
 Protinus is placido claudere fine dies?

/74r/ **DE EADEM**

*Depingantur duo musicorum instrumentorum genera, et in uno manus,
 quae stet in actu sonandi*

Tuam ipsius animam pertransibit gladius
 Respondet resonante cheli chelis altera: quamquam
 Nullius ut cernis tangitur illa manu,
 Mira utriusque facit concordia, ut altera pulsum
 Sentiat alterius, reddat at inde sonum.
 Sic quoque Dia parens, Christoque similima Virgo, 5
 Cum nati cernet funera saeva sui,
 Sentiet et nato dederit quae vulnera tortor,
 Et totidem plagis saucia corda gerit.

/75r/ **DE EADEM**

*Depingatur sol ex una parte aquilis circumdatus, ex altera aliis volucribus,
quae aspectum versus terram figant eo quod non possint tolerare lumen*

Positus est hic in vita et in resurrectione multorum

Defigunt aquilae Phoebaea in lampade intus,
Quo miro aspectu quam recreantur aves!
Ferre aliae nequeunt radiantia lumina Phoebi,
Protinus atque oculos illo hebetante cadunt.
Sic acuit tunditque aciem sol unus et idem; 5
Culpa sed est oculis contribuenda magis.
Non secus hoc: idem perdet puer, eriget illos,
Exitii sed erit caussa, sceleste, tua!

/76r/ **DE EADEM**

Depingatur sol, imposita crystallus, per quam solis radii transeant

Solis inardescit chrySTALLUS lucida flammis,
Purior evadit, contrahit inde notas.
Non aliter Virgo sobolem dum concipit alvo
Non est a partu commaculata suo.
Quid sordes igitur mater sanctissima partus 5
Detergit, maius si tulit inde decus?
Forsan et obnubat radiantia lumina Phoebi,
Ne quis Phoebeum diceret esse decus.

d) *Tematika emblema*

Sa sadržajne strane emblemi Frana Gundulića (kao i ostala poezija unutar zbirke) ne donose ništa neočekivano za vrijeme u kojem su nastali. Svi su posvećeni Bogorodici i Kristu, što je u 17. stoljeću uobičajena tema. Naime, nakon Tridentuskog koncila, zbog velikog utjecaja Crkve u društvu, u književnosti prevladavaju nabožne teme, među kojima se posebno ističe slavljenje Djevice Marije i njezinih moralnih i duhovnih kvaliteta. Već u 5. stoljeću (nakon Efeškog sabora) javljaju se elementi pojačane pobožnosti prema Mariji, koja se razvija tijekom idućih stoljeća, ali upravo u 17. stoljeću, kad se u dijelovima Europe pod protestantskim utjecajem želi umanjiti Marijina uloga, na katoličkom prostoru jača marijanski kult, što se ogleda i u tome da se uvode novi blagdani posvećeni Bogorodici.¹⁶ Od hrvatskih književnika koji su stvarali na latinskom svakako treba spomenuti Gundulićeva suvremenika, isusovca Lovru Grisogona (1590 – 1650), autora najcjelovitijega proznog mariološkog djela u tri knjige pod naslovom *Mundus Marianus*. Opsegom najveći ep književne tematike hrvatskog latinizma posvećen je Djevici Mariji, a autor mu je slabo poznati Kajetan Vičić (Rijeka, 1650/55 – 1700?). Njegov ep *Jišajida* (*Iesseis*, Prag, 1700) u 12 pjevanja (3531 stih) govori o životu Blažene Djevice Marije, a dobio je (po uzoru na *Eneidu*) ime po Jišaju, ocu kralja Davida, čijoj je lozi pripadala i Marija.¹⁷

4. Zaključak – kodikološki problemi i daljnja istraživanja

S obzirom na to da emblematsko pjesništvo zadire i u polje likovnih umjetnosti, zanimljivo je s formalne strane sagledati odnos teksta i crteža unutar rukopisa te ga usporediti s odnosom između autora teksta i autora crteža (koji najčešće nije ista osoba). Gotovo u isto vrijeme javljaju se, kako smo vidjeli, i druge različite stihovane vrste u kojima je forma vrlo bitna, a ponekad i preuzima primat nad sadržajem, kao što su rebus i anagram. Kod emblema je bitna i forma i sadržaj, odnosno čitanje emblema uvijek mora biti zajedničko čitanje slike i teksta: naime, sama slika može biti predmetom različitih interpretacija, a tek uz tekst dobiva svoj (jednoznačni) smisao. Tu se dešava i dvostruki proces: zadana ideja se najprije kodira u sliku, a zatim se ta slika dekodira i otkriva joj se značenje.

Postavlja se i pitanje crteža kao elementa unutar kodikološkog opisa: naime, kad se rukopis transkribira, potrebno je prenijeti sve njegove dijelove. Kako uopće transkribirati crtež/sliku koja se nalazi u rukopisu emblema? Bez slike emblem

¹⁶ Za tradiciju i utjecaje marijanskog kulta usp. Zrinka Novak, »Utjecaj kulta Blažene Djevice Marije na neke aspekte pobožnosti na istočnoj jadranskoj obali u razvijenome i kasnome srednjem vijeku«, *Croatica Christiana periodica*, 67 (2011), 1-28.

¹⁷ Detaljnije o *Jišajidi* usp. Gorana Stepanić, »*Jišajida* Kajetana Vičića – najdulji ep hrvatskoga latinizma«, *Hrvatska književna baština, knj. 1*, Ex libris, Zagreb, 2002, 531-574.

nije potpun, što znači da je moramo prenijeti u onom obliku u kojem se nalazi u rukopisu. Tekst, dakako, transkribiramo, odnosno prenosimo prilagođavajući neke njegove dijelove današnjim uzusima. Takvo prenošenje emblema prema dvama različitim načelima rezultira kodikološkom »kovanicom«, koja, kao ni jezična kovanica, u kojoj miješamo npr. latinski i grčki (poput termina »sociologija«), nije najsretnije rješenje, ali je jedino moguće. U emblemima Frana Gundulića dodatno se javlja i specifičan problem postojanja drugog pisara, koji zadaje teme crteža (u obliku uputa napisanih u konjunktivu). Budući da takav postupak nije uobičajen za emblematsko pjesništvo, postojanje »druge ruke« i kodikološki je zanimljivo te ga na neki način treba zabilježiti.

U ovom smo radu čitateljima predočili dio izuzetno zanimljivog rukopisa I a 55 iz Arhiva HAZU; iz poezije Frana Gundulića odabrani su emblem i kao specifičan žanr koji spaja tekst i sliku, a ujedno predstavljaju i svojevrsan kodikološki izazov. Transkripcijom teksta i prenošenjem faksimila crteža pokušali smo vjerno reproducirati svih 15 emblema sačuvanih u zbirci. Oni su i detaljno tekstološki i formalno-metrički obrađeni, a analizu sadržaja tek treba napraviti uspoređujući embleme s ostatkom Gundulićeva pjesništva, ali i stavljajući ih u kontekst s ostalom (pogotovo talijanskom) nabožnom poezijom toga razdoblja.